

Verrijkende Landbouw

Beknopt memo over doel, verwachte impact, aanpak en resultaten

14 april 2020

Aanleiding programma Verrijkende Landbouw

Voor een gebiedsgerichte, meer circulaire, natuur-, dier- en milieuvriendelijke voedselproductie zijn ingrepen nodig die ons voorstellingsvermogen nu nog te boven gaan. Op dit moment is voedselproductie vaak in concurrentie met andere doelen en met ander grondgebruik en sterk afhankelijk van overheidssubsidies. Grond die voor voedselproductie wordt gebruikt is in spanning met de ruimte die ook gewenst is voor o.m. energietransitie, drinkwaterwinning, woningbouw, biodiversiteit, mineralen, koolstofabsorptie. Terwijl de Omgevingswet verplicht om per gebied op het gebied van ruimte, ondergrond, milieu, water et cetera integrale afwegingen te maken in een participatief proces, is er geen gebied in Nederland waar bewust en integraal een afweging plaatsvindt, ook niet over welke kosten en opbrengsten van grondgebruik in een gebied voor haar inwoners acceptabel en wenselijk zijn. Het ontbreekt hierbij aan kennis van wat een gebied kan doen (qua bodem- en watersysteem), maar het ontbreekt ook aan het helder doorzien van de invloed van marktwerking op grondprijzen, derivatenhandel, marktdominantie en (toekomstige) schades die niet worden ingeprijsd of verrekend.

In het programma Verrijkende Landbouw is er besef dat we tot nu toe structureel te weinig stil staan bij het complete pakket aan randvoorwaarden dat nodig is voor een gezond en volhoudbaar grondgebruik in het landelijk gebied. De huidige internationale, Europese, nationale historische gegroeide manieren van omgaan met grond, grondstoffen en ruimtegebruik verhinderen vaak dat structurele verbeteringen onder de huidige omstandigheden altijd evenveel kans van slagen hebben. Hierdoor zijn verbeterde verdienmodellen voor agrariërs niet eenvoudig te realiseren.

Resultaat en tijdschema 2020

Het programma Verrijkende Landbouw beoogt inzicht te krijgen in een breed scala van knelpunten, in de keuzes en randvoorwaarden die partijen in een gebied samen moeten creëren. En in de waarden en kosten die veelal normaal verborgen blijven. Om hiermee inzicht te geven in de hele inrichting, kosten en functies van een gebied. In het programma wordt een structurele en geborgde aanpak voor regionale initiatieven van koplopers voor een gezonde, veerkrachtige en adaptieve voedselproductie ontwikkeld.

Het resultaat van het programma is – op basis van gebiedsgerichte overzichten van initiatieven – in de loop van 2020 om systeendoorbraken te creëren door:

- Een nieuwe gebiedsbenadering te ontwikkelen vanuit Land, Waarde en Mens;
- Inzicht te geven in alle relevante financieel-economische knelpunten;
- Inzicht te geven in keuzes voor gebruik van grond in een gebied;
- Inzicht in waarden en kosten die normaal verborgen blijven.

Kortom: inzicht in de hele inrichting, kosten en functies van een gebied die in ogenschouw moeten worden genomen om toekomstige landbouw mogelijk te maken.

In 2020 zal het programma ook in enkele gebieden in Nederland met betrokken stakeholders in gebiedsinitiatieven scenario's uitwerken voor een gebied. Om ervaring op te doen met dit bredere bewustzijn van knelpunten en het vinden van oplossingsrichtingen om toekomstige gebruiksfuncties voor een gebied op waarde te wegen en bewuster collectieve afwegingen te maken. Meer is hierover te lezen in de bijlage, de Redeneerlijn programma Verrijkende Landbouw d.d. 7 april 2020 en op www.verrijkendelandbouw.nl .

Redeneerlijn programma Verrijkende Landbouw

Werkversie

14 april 2020

Verrijkende Landbouw

Initiatieven op lokaal niveau, vaak met de bedrijfsvoering en nieuwe verdienmodellen voor boerenbedrijven als focus, zijn vaak niet levensvatbaar en leiden er vaak niet toe dat alle functies van het bodem- en watersysteem op een volhoudbare en gezonde manier worden ontwikkeld en/of behouden. Daardoor staan klimaatbestendige en waterrobuuste gebieden, een gezonde leefomgeving en de biodiversiteit onder druk. Dit komt primair omdat de huidige kennisinfrastructuur (het systeem van organiseren en financieren van onderwijs en onderzoek), het grondbeleid en de organisatie van de financiële markten en ketens niet de mogelijkheid bieden om gebiedsgericht naar nieuwe waarderings- en organisatieoplossingen te komen. Terwijl het natuurlijke systeem daar wel om vraagt. Verrijkende Landbouw werkt aan een nieuwe gebiedsbenadering voor een gezond en volhoudbaar grondgebruik in het landelijk gebied.

Het programma Verrijkende Landbouw is erop gericht om een systeem voor grondgebonden en volhoudbare landbouw te ontwikkelen vanuit een gezond bodem en watersysteem. Dit is de basis voor klimaatbestendige en waterrobuuste gebieden, een gezond ecosysteem en biodiversiteit. Het sluit aan op de participatieve gebiedsbenadering waarin integrale afwegingen worden gemaakt, zoals in de Omgevingswet bedoeld. Verrijkende Landbouw zoekt naar een "systeem-B", waarbinnen we problemen in samenhang aanpakken en de balans tussen 'land', 'waarde' en 'mens' wordt hersteld. Daarvoor brengt het programma VL nieuwe mogelijkheden in beeld om de waarde van het bodem- en watersysteem inzichtelijk te maken en ontwikkelen we een nieuw economisch en organisatorisch systeem waarin nieuwe waardering van het natuurlijke systeem een plaats krijgt. Het realiseren ervan omvat een grotere werkelijkheid dan alleen het verbeteren van initiatieven op het schaalniveau van bedrijven, sectoren of zelfs de markt en ketens (lange, korte) daarin. Er zijn landelijke en soms internationale systemen en regels die een knelpunt vormen voor een gebiedsgerichte aanpak. Daarom wil Verrijkende Landbouw deze knelpunten en obstakels analyseren en op nationale, Europese en internationale tafels leggen, zodat deze worden genomen en oplossingen kunnen worden ontwikkeld.

In drie gebiedsworkshops en door elders initiatieven in gebieden te analyseren, zoals voor de gehele provincie Gelderland, ontwikkelen we een gebiedsbenadering en halen we aanbevelingen op voor vernieuwing van het huidige beleid. Daarbij werken we samen met overheden en private partijen en andere programma's, zoals 'Voor de Oogst van Morgen', de EO Wijers stichting en de Transitiecoalitie Voedsel.

De gebiedsbenadering kent 3 stappen en gaat uit van een cyclisch proces, waarin de stappen meerdere malen van grof naar fijn worden doorlopen.

Gebiedsbenadering stap 1: Wat is een gezond Bodem en Watersysteem

De eerste stap in de gebiedsbenadering is: Hoe bepalen we wat in het gebied een gezond, volhoudbaar bodem en watersysteem is? Daarvoor is binnen Verrijkende Landbouw een methode in ontwikkeling die in de gebiedswerkshop 'De Valk', in Ede ook is uitgetoetst.

Kern daarvan is dat alle partijen uit het gebied samen de ambities bepalen voor 6 bodemfuncties, die zijn ontleend aan 'Soil Navigator', ontwikkeld door RIVM, WUR en anderen (bron: LandMark project). De 6 bodemfuncties zijn:

- Waterhuishouding en zuivering
- Koolstofvastlegging
- Bodembiodiversiteit
- Mineralenkringlopen
- Voedselproductie
- Landschap

Van tevoren kan voor deze functies, op basis van beschikbare informatie, worden bepaald wat voor het specifieke bodem en watersysteem in het gebied op de schaalniveaus perceel, bedrijf en het gehele gebied per functie een minimumkwaliteit zou moeten zijn en welke potentie het bodem en watersysteem per functie nog heeft om te verbeteren. Ook is de samenhang tussen de functies van belang. Deze informatie helpt in het gebiedsproces om samenhangende ambities te formuleren (vanuit alle functies) voor een gezonde, goede, verrijkende, niet uitputtend, bodem en watersysteem. Wanneer haalbare, samenhangende ambities zijn bepaald kunnen de juiste beheermaatregelen voor het gebied worden geformuleerd.

NB. Uit de ervaringen blijkt dat niet alles kan; soms zal een gezonde, verrijkende waterhuishouding alleen kunnen worden bereikt als de ambities voor voedselproductie worden aangepast. Of kan in potentie wel een hele hoge koolstofvastlegging worden bereikt, maar heeft dit wel gevolgen voor voedselproductie of het landschap. Het is juist deze integrale afweging, waarbij geen enkele functie

bij voorbaat prioriteit krijgt en geen minimale waarden op welk schaalniveau dan ook worden getolereerd, die verrijkende landbouw wil ontwikkelen.

Belangrijkste obstakels en knelpunten bij 'Land'

Er is voor sommige functies te weinig kennis (wat is 'goed') en te weinig gegevens en/of meetmethoden die goed hanteerbaar zijn (dit geldt bijvoorbeeld voor biodiversiteit). Van andere functies is juist heel veel bekend. Ook is kennis van de bodem en het water uit de agrarische en natuur-opleidingen verdwenen, waardoor er weinig bewustzijn is voor alle functies van het bodem en watersysteem en de ruimtelijke variabiliteit daarin. Dit geeft een disbalans in de aandacht voor de diverse functies. Ook wordt in processen de 'voedselproductie'-functie vooropgesteld en bijna automatisch gemaximaliseerd. Dit beperkt een verrijkende en duurzame afweging.¹ De huidige kennisinfrastructuur en geldstromen voor onderzoek en onderwijs verdienen een nieuwe richting.

Gebiedsbenadering stap 2: Hoe creëren we een nieuw systeem van waardering van het gebied

Als in stap 1 is bepaald welke integrale ambities er voor een gezond bodem- en watersysteem in het gebied zijn, zullen deze ook 'gewaardeerd' moeten worden. Daarbij kan het niet anders dat de waarde van het bodem- en watersysteem wordt gekoppeld aan nog andere, sociale waarden in het gebied, zoals gezondheid, economische zelfstandigheid, leefbaarheid, zorg voor ouderen en kwetsbaren etc. Met name in de laatste stap van deze benadering (over mens en organisatie) geven we aan hoe de waarden van het bodem- en watersysteem 'mee-georganiseerd' kunnen worden in een integrale aanpak. Waardering van de functies van het bodem- en watersysteem kan op een nieuwe manier worden ontwikkeld in een gebied, waarbij er een nieuwe balans ontstaat tussen private en publieke verwaardering:

- *In het gebied ketens worden ontwikkeld ('markt')*: de beheerkosten en opbrengsten van de verschillende functies kunnen bijvoorbeeld een prijs krijgen die mee wordt genomen in de keten. Maar het is ook mogelijk om voor bepaalde functies rechten te gaan verhandelen in een 'markt'. Dit kan ook in een gebiedsbenadering met korte ketens, 'kopen bij de boer' en zoveel mogelijk gesloten kringlopen.
- *In het gebied worden gemeenschappelijk waarden gezamenlijk verrekend*: bepaalde kwaliteiten voor te schrijven of te beschermen met behulp van regels. Dit brengt publieke kosten met zich mee, die ook door de samenleving moeten worden opgebracht: denk hier aan bijvoorbeeld ecosystemendiensten betalen, belastingen heffen, gebiedsfondsen in te stellen etc.

In elk gebied of regio kan een gebiedseigen balans worden ontwikkeld, waarbij deel ook uitwisseling met andere regio's of gebieden zal plaatsvinden. Hierdoor ontstaat een benadering die meer-schalig is.

¹ Dit is natuurlijk wel heel begrijpelijk: het huidige waarderingssysteem is op voedselproductie gericht en kosten en financiering vragen van het land (en de boer) vaak maximale productie

Belangrijkste obstakels en knelpunten bij 'Waarde'

Er is een disbalans tussen wat waarde heeft (de zes bodemfuncties in het gebied) en de wijze waarop dat kan worden gewaardeerd. Bijna alle initiatieven in gebieden en lokaal zijn erop gericht nieuwe 'verdienmodellen' te ontwikkelen op bedrijfsniveau, maar deze passen niet binnen de huidige waarderingssystemen die door Nederland en Europa zijn ingericht. Zo wordt de waarde van de grond niet binnen een gebiedsgerichte benadering vastgesteld maar op basis van een liberaal grondbeleid dat ruimte biedt voor speculatie en prijsverhogingen, los van de functies van het bodem- en watersysteem. Het pachtbeleid en de pachtkamers richten zich alleen op langjarige pacht en economische criteria (grondprijzen, level playing field). Andere (kwaliteits)waarden kunnen niet worden meegenomen en kortdurende pacht blijft buiten beeld. De voedselketen, een ander waarderingssysteem, wordt bepaald door de (wereldwijde) markteconomie en dit wordt met staatssteunregels op Europees en nationaal niveau en door mededingingsregels in stand gehouden: gebiedsgerichte waardering vindt nu niet plaats. Tenslotte zijn sommige functies van het bodem- en watersysteem niet vastgelegd als publieke waarden, zodat er niet vanuit wordt gegaan dat de maatschappij de kosten voor bepaalde ecosysteemdiensten betaalt. Dit gebeurt voor bijvoorbeeld de bescherming van drinkwaterwinningen of de waterveiligheid en waterzuivering wel, maar niet voor behoud van de biodiversiteit.

Mens

Nog in ontwikkeling: Gebiedsbenadering stap 3: Hoe organiseren we op een nieuwe manier in een gebied

In de laatste stap van de gebiedsbenadering zullen we werken aan de organisatievraagstukken en de ontwikkeling van nieuwe competenties bij mensen. Wanneer in een gebied helder is welke ambities er zijn voor de 6 functies van het bodem en watersysteem en welke wijze van waarderen passend zou zijn bij het gebied, is ook een gebiedsgerichte organisatie nodig. Dit is nog niet volledig uitgewerkt en besproken op dit moment. Wel is helder dat daarbij niet alleen uit kan worden gegaan van de huidige rollen van boer, consument, ketenpartijen, waterschap, gemeente, etc. Deze rollen zullen deels moeten veranderen en/of er moeten andere rollen bijkomen die er nu niet eens zijn. Daarnaast vergen gebiedsoplossingen transacties en afspraken binnen het gebied, dusdanig dat een integrale afweging kan plaatsvinden van landbouw- en overige gebiedsopgaven. Het zoeken is daarbij ook naar nieuwe vormen van gebiedsorganisatie in samenhang tot de nieuwe rol van het publieke domein. De omgevingswet biedt nieuwe mogelijkheden om afspraken te maken maar ook hier zullen culturele en juridische knelpunten aanwezig zijn op verschillende schaalniveaus.

Verrijkende Landbouw is ontstaan uit het Initiatief Bewust Bodemgebruik en wordt ontwikkeld door een breed samenwerkingsverband van Royal HaskoningDHV (penvoerder), Aequator, De Coöperatieve Samenleving, Wij.Land, Kadaster en RiBuiT. Het programma wordt financieel mogelijk gemaakt door het Uitvoeringsprogramma van het Convenant Bodem en Ondergrond van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.